

Sahîhayn ve Sîret-i İbn Hişâm'daki Siyer Rivâyetlerinin Yöntem Bakımından Mukayesesi

Comparison of Siyar Narratives in Sahîhain and Sîrat Ibn Hishâm in Terms of Methodology

Üzeyir Durmuş

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Divinity,
Department of Hadith
Çanakkale, Turkey

uzeyirdurmus@comu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1776-6160>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 22 Sayfa / Pages: 310-333

Atıf / Cite as: Durmuş, Üzeyir. "Sahîhayn ve Sîret-i İbn Hişâm'daki Siyer Rivâyetlerinin Yöntem Bakımından Mukayesesi [Comparison of Siyar Narratives in Sahîhain and Sîrat Ibn Hishâm in Terms of Methodology]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/22 (June 2019): 310-333.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.550427>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey). All rights reserved.

Öz

İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si siyer alanının en kadim ve muteber eseridir. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi' u's-şahîh*'leri ise hadis bilim dalının en çok kabul gören kitaplarıdır. *Şahîhayn*, câmi' içeriğiyle siyer ilmi açısından da oldukça önemli bir kaynaktır. Mükerrerler hâriç Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili 1500 civarında rivâyet içeren *Şahîhayn* siyer ilmine geniş bir veri tabanı sunmaktadır. *Sîre* ve *Şahîhayn* hem içerik hem yöntem bakımından benzerlik ve farklılıklar içermektedir. Bu makâlede, bahsi geçen eserler, sened ve metinle ilgili olarak ihtivâ ettikleri yöntemler açısından mukâyese edilmiş; senedle ilgili olarak tercih edilen yöntemler bağlamında senedli ve senedsiz rivâyetler, ortak ve farklı râviler, sika ve zayıf raviler ile mübhem râviler konularında; metinle ilgili olarak uygulanan yöntemler bağlamında ise konu bütünlüğünü sağlama, olayların tarihlerini belirtme, metinle ilgili değerlendirme yapma ile mükerrer rivâyetlerde bulunma gibi mevzularda mukâyeseler yapılmak sûretiyle İbn Hişâm'ın *Sîre*'si ile Buhârî ve Müslim tarafından kaleme alınan *Şahîhayn* arasında bulunan bir takım benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Siyer, es-Sîretü'n-nebeviyye, el-Câmi' u's-şahîh, Şahîhayn.

Abstract

Ibn Hishâm's *al Sirat al nabawiyah* is the most ancient and sacred work of the siyar area. Bukhârî and Muslim's *al Jâmi' al sahîh* are the most widely accepted books of the science of hadith. Sahihain is a very important source for the scientific knowledge of siyar with its comprehensive content. Apart from those repeated, Sahihain, which contains around 1500 narrations, offers a wide database of knowledge to siyar. *Sîrat* and *Sahihain* both contain similarities and differences in terms of content and method. In this article, the mentioned works are compared in terms of the methods related to the sanad and the matn. According to methodology in terms of sanad; sanady and sanad-less riwayat, common and different ruwat, thiqat and daif ruwât and unknown ruwât; on the other hand in terms of methodology concerning the article there will be comparisons providing the integrity of the subject, delineation of the dates related with the matter, evaluation about the text and telling random riwayat. Thus, the similarities and differences between Ibn Hishâm's *al Sirat al nabawiyah* and Bukhârî and Muslim's *Sahihain* were tried to be revealed.

Keywords: Hadîth, Siyar, *al Sirat al nabawiyah*, *al Jâmi' al şahîh*, *Şahîhayn*.

GİRİŞ¹

Allâh Teâlâ'nın üsve-i hasene olarak insanlığa takdim ettiği² ve kendisine ittibân sevgisini kazanmanın yegâne yolu olduğunu bildirdiği³ Hz. Peygamber'in hayatı siyer ve hadis âlimleri tarafından geniş olarak ele alınmış ve onun erdemli hayatı farklı boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Siyer denince ilk akla gelen kitaplardan biri olan İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) kaleme aldığı *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, günümüze tam olarak ulaşan en kadim siyer çalışması olduğu gibi aynı zamanda bu alanın en muteber⁴ eseri sayılmaktadır. İbn Hişâm, bu eserinde İbn İshâk'ın (ö. 151/768) günümüze bir kısmı ulaşabilen eseri *el-Meğâzî*'yi tehzib etmiştir. İmâm Buhârî (ö. 256/870) ve İmâm Müslim (ö. 261/875) tarafından te'lif edilen *el-Câmi 'u's-şahîh'*ler de *es-Sîretü'n-Nebeviyye* gibi alanlarının en itibarlı eserleri olarak kabul edilmektedir. Tespitlerimize göre bu iki hadis kitabında konusu siyer olan yaklaşık 1500 farklı rivâyet bulunmaktadır.⁵

Bu makalede ilgili eserler arasında yöntem mukâyesesi yapılacaktır. Böylece hadis ve siyer kitaplarının sîret ortak zemininde ne tür benzerlik ve farklılıklar taşıdığı örneklendirilmeye çalışılacak, hadis çalışmalarının siyer açısından çok önemli birer kaynak teşkil ettiği noktada bir farkındalık oluşturulmasına katkı sunulmaya gayret edilecektir.

1 Bu çalışma 06.05.2016 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız "Siyerin Hadislerle Yeniden İnşası (Sahîhayn Çerçevesinde ve Sîret-i İbn Hişâm İle Mukâyeseli Olarak)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. /This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Reconstruction Of Siyar With Hadîths (Within The Framework Of Sahihain And Comparing With Sira Ibn Hishâm)", (PhD Dissertation, Marmara University, İstanbul/Turkey, 2016).

2 el-Ahzâb 33/21.

3 Âl-i İmrân 3/31.

4 Kıftî, Zehebî, İbn Kesîr, İbnü'l-İmâd, İbn Hallikân ve Sehâvî gibi müellifler, bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair en sağlam ve en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir. Bk. Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20: 72.

5 Bazı önemli rivâyet farkları esas alınan ana rivâyetlerin sonuna eklenmek kaydıyla bu sayı 1100-1200 arasına kadar indirilebilmektedir.

Belirtilen yöntem mukâyesesi, *senedle ilgili yöntemler bakımından mukâyese ve metinle ilgili yöntemler bakımından mukâyese* şeklinde iki ana başlık altında yapılacaktır.

1. SENEDLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE

Hadis, sened ve metin olmak üzere iki bölümden oluşur. Sened, râvilerin rivâyet yöntemlerinin zikredildiği hadisin birinci bölümü için kullanılan bir ıstılahdır. Metin ise, aktarılması amaçlanan sözlerin yer aldığı hadisin ikinci bölümüdür. Hadisin metin bölümünün sahîh olup olmadığına öncelikle sened bölümü incelenerek karar verilmektedir. Hadis metninin senedsiz veya senedinin eksik olması genel olarak hadîsi sahîh kategorisinden çıkarmaktadır. Ancak muhaddisler yine de çeşitli amaçlarla muttasıl hadisler yanında mürsel, muallak, munkatı' vb. hadisler de rivâyet etmişlerdir.

1.1. Senedli ve Senedsiz Rivâyetler Bakımından Mukâyese

Hem *Şahîhayn*'da hem de *Sîre*'de muallak hadisler bulunmaktadır. Muallak hadisler, senedin musannıf kısmından itibâren bir veya birkaç râvinin hatta tüm senedin hafzedildiği hadislerdir. Hadis âlimleri çoğu zaman; hadisin muttasıl senedi kitabın başka yerinde geçtiğinden eserin hacmini büyütmemek, rivâyet edilen hadisin kitap için belirlenen genel ölçülere uymadığına dikkat çekmek veya hadisin zayıflığına işaret etmek için hadisleri muallak olarak nakletmektedirler.⁶ Ancak hadisin muallak olarak rivâyet edilmesi her hâlükârda bir tenkit sebebi olarak görülebilmektedir.

Hadis rivâyeti konusunda çok titiz olduğu bilinen Buhârî (ö. 256/870) de hadis kitaplarının en sahîhi olarak kabul edilen *el-Câmi 'u's-şahîh*'inde çok sayıda muallak hadise yer vermiştir.⁷ Buhârî, bu tür rivâyetleri sadece bab başlıklarında kullanmış ve 160 tanesi hâric diğerlerini eserinin başka yerlerinde muttasıl senedli olarak rivâyet etmiştir.

Buhârî gibi Müslim (ö. 261/875) de *el-Câmi 'u's-şahîh*'inde muallak rivâyetlere yer vermiştir. Ancak onun muallak rivâyetleri Buhârî'nin rivâyetlerine oranla çok azdır. Buhârî'nin eserinde 1341, Müslim'in eserinde ise sadece 17 (veya 14 yahut 12)⁸ hadis muallak olarak rivâyet edilmiştir. Bunların çoğu muttasıl bir rivâyeti

6 Bk. Abdullah Aydın, "Muallak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 310.

7 Bk. Yaşar Kandemir, "el-Câmi 'u's-şahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7: 115.

8 İbn Hacer, bu sayıyı 14 olarak veren Ceyyânî, Mazerî ve Irakî'nin hata ettiğini, doğrusunun 13 olduğunu ileri sürmektedir. Ancak kendisi de 12 rivâyete yer vererek hata etmektedir. Bk. İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-şalâh*, 1. Baskı (Medîne: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984), 1: 352. Aşağıda zikri geçecek olan Halebî de bu sayının 12 olduğunu ileri sürmekte ve toplam 13 rivâyet nakletmektedir.

desteklemek maksadıyla kullanılmış ve biri hâriç diğerleri tam senedli olarak da *el-Câmi 'u's-şahiḥ*'de nakledilmiştir.⁹

Bazı âlimlerce, bu iki eserdeki muallak hadislerin muttasıl rivâyetlerini ortaya koymak üzere kitaplar kaleme alınmıştır. Bunlara örnek olarak, Buhârî'nin muallak hadisleri için İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Tağliku't-ta'lik 'alâ şahiḥi'l-Buhârî*;¹⁰ Müslim'in muallak hadisleri için de muâsır muhaddislerden Ali b. Hasen el-Halebî'nin *Tağliku't-ta'lik 'alâ şahiḥi Müslim*¹¹ adıyla telif ettikleri eserler zikredilebilir.

Aşağıda Buhârî ve Müslim'den birer muallak hadis örneğine ve mevsûl halleriyle ilgili açıklamalara yer verilerek konu örnekler üzerinden somut hale getirilmeye çalışılacaktır.

قَالَ الْإِمَامُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبِي، وَأَكْشَفُ الثُّوبَ عَنْ وَجْهِهِ، فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَ، وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَبْكِيهِ -أَوْ: مَا تَبْكِيهِ- مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تَنْظُرُهُ بِأَجْنِحَتَيْهَا حَتَّى رُفِعَ.»¹²

İbn Hacer, *Tağliku't-ta'lik* adlı eserinde bu rivâyetin İsmâilî'nin *el-Müstah-rec*'indeki senedini vermektedir. Bu senedde Buhârî ile Ebü'l-Velîd arasında Ebü Halîfe adlı bir râvinin olduğu görülmektedir.¹³ Buradan anlaşıldığına göre Buhârî (ö. 256/870) ile Ebü'l-Velîd (ö. 230/844) arasındaki ismi zikredilmeyen râvi Ebü Halîfe olmalıdır.

قَالَ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَرَوَى اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمَزٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَوْلى ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: أَقْبَلْتُ أَنَا وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَيَّارٍ، مَوْلى مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَبِي الْجَهْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصَّمَةِ الْأَنْصَارِيِّ، فَقَالَ أَبُو الْجَهْمِ: «أَقْبَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بَيْتِ جَمَلٍ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ.»¹⁴

Müslim (ö. 261/875), Leys b. Sa'd'dan (ö. 175/791) gelen bu rivâyeti kimden aldığını belirtmemiş olduğundan hadis muallaktır. Bu hadis, Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahiḥ*'inde yer aldığı halde orada mevsûl rivâyeti bulunmayan tek muallak hadistir. Hadisin mevsûl hali Buhârî ve başkaları tarafından rivâyet edilmiştir.

9 Bk. Kandemir, "el-Câmi 'u's-şahiḥ", 7: 125.

10 İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tağliku't-ta'lik 'alâ şahiḥi'l-Buhârî* (Ammân: Dârü Ammâr, 1985).

11 Ali b. Hasen el-Halebî el-Eserî, *Tağliku't-ta'lik 'alâ şahiḥi Müslim*, 1. Baskı (Riyâd: Dârü'l-Hicre, 1991).

12 Buhârî, "Megâzi", 25 (4080).

13 Bk. İbn Hacer, *Tağliku't-ta'lik 'alâ şahiḥi'l-Buhârî*, 4: 110.

14 Müslim, "Tahâret", 114.

Buhârî'deki rivâyette,¹⁵ Müslim (ö. 261/875) ve Leys (ö. 175/791) arasında olması muhtemel râvilerden birinin Yahyâ b. Bükeyr (ö. 231/845)¹⁶ olduğu görülmektedir.¹⁷

Buhârî ve Müslim gibi İbn İshâk ve İbn Hişâm da eserlerinde muallak hadisler rivâyet etmiştir. İbn Hişâm (ö. 218/833), eserinin temelini oluşturan İbn İshâk'ın (ö. 151/768) rivâyetlerini onun senedleriyle aktarmakla yetinmiş, kendi eklediği bilgiler için ise genelde ya sened kullanmamış ya da kendisinden nakilde bulunduğu şeyhini zikretmekle iktifâ etmiş, nadiren de rivâyetin tam senedini vermiştir. *Sire'*den anlaşıldığı üzere İbn İshâk da, naklettiği rivâyetleri bazen tam senedleriyle bazen senedlerini kısaltarak bazen de senedsiz olarak kaydetmiştir. İbn İshâk'ın isnad kullanımına dair bir makale kaleme alan James Robson (ö. 1401/1981) konuyla ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“Malûm olduğu üzere İbn İshâk, daima isnad kullanmaz, kullandığı zaman da bazen kendi şeyhini zikretmekle iktifa ederek, bazan biraz daha geri giderek, bazan da bir sahabiye veya Hz. Peygamber'e kadar giderek muhtelif şekillerde kullanır. Bazı hadiseleri ise, onları zikreden herhangi bir râviye dayanmaksızın umumi bir ifade ile anlatmaya başlar. Fakat bu, onun sadece mevzuya giriş metodudur, bunun arkasından ekseriya hadisenin çeşitli isnadlarını vermeye yahut vukubulan şeyin farklı anlatılışlarını göstermeye devam eder. Bununla beraber, Bedr ve Uhud savaşlarında her iki taraftan ölen kimselerin isimleri gibi mühim bir haberi verirken hiçbir râvi ismi zikretmemesi kayda değer. Mamafih bu kadar meşhûr ve tevsik edilmiş olan bir hâdise için isnâd ibrâz etmenin lüzumsuz olduğu ileri sürülebilir.”¹⁸

İbn İshâk, muttasıl isnadlı rivâyetlerinin yanı sıra eksik senedli veya senedsiz rivâyetleri bulunması sebebiyle eleştirilmiştir. Ancak aynı yöntemin Buhârî ve Müslim gibi otoritelerce de kullanılması ve onun döneminde muttasıl isnad kullanımının henüz tam olarak yerleşmemiş olması sadece bu yönden yapılacak bir eleştirinin çok da geçerli olmayacağını göstermektedir.

a) İbn İshâk'ın muttasıl senedli rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَجَمَهُ اللَّهُ: «حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عُمَرَ بنتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها قَالَتْ: «لَقَدْ رَأَيْتُ قَائِدَ الْفِيلِ وَسَائِسَهُ مَكَّةَ أَعْمِيَيْنِ مُؤَعَّدَيْنِ يَسْتَطْعِمَانِ النَّاسَ.»¹⁹

15 Buhârî, “Teyemmüm”, 3 (337).

16 Tam ismi Yahyâ b. Abdullâh b. Bükeyr el-Kureşî'dir.

17 Diğer ihtimaller için Bk. Ali b. Hasen el-Halebî, *Tağliku't-ta'lik 'alâ şaḥîhi Müslim*, 37 vd.

18 James Robson, “İbn İshâk'ın Isnad Kullanışı 1”, trc. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1962): 118. Birkaç imla değişikliğiyle.

19 İbn Hişâm Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyeri el-Meâfirî el-Basrî, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd ve Seyyid İbrâhîm (Kâhire: Dârü'l-hadis, 2006), 1: 65.

Sîre'nin muhakkikleri, bu hadisin senedinin muttasıl ve râvilerinin güvenilir olduğunu belirtmiş ve İbn İshâk'ın bu rivâyetinde tahdîsi tasrîh ettiğine dikkat çekmişlerdir.²⁰

b) İbn İshâk'ın senedsiz rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَكَانَ رَبِيعَةُ بْنُ نَضْرٍ مَلِكُ الْيَمَنِ بَيْنَ أَضْعَافِ مُلُوكِ التَّبَابِعَةِ، فَرَأَى رُؤْيَا هَالَتْهُ، وَفَطَعَ بِهَا فَلَمْ يَدْعُ كَاهِنًا، وَلَا سَاحِرًا، وَلَا عَائِفًا وَلَا مُنْجِمًا مِنْ أَهْلِ مَمْلَكَتِهِ إِلَّا جَمَعَهُ إِلَيْهِ...²¹

c) İbn İshâk'ın eksik senedli rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ الصَّلَاةَ حِينَ افْتُزْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ جَبْرِيلُ وَهُوَ بِأَعْلَى مَكَّةَ، فَهَمَزَ لَهُ بِعَقْبِهِ فِي نَاحِيَةِ الْوَادِي، فَأَنْفَجَرْتُ مِنْهُ عَيْنٌ؛ فَتَوَضَّأَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، لِيُرِيَهُ كَيْفَ الظُّهُورِ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا رَأَى جَبْرِيلُ تَوَضَّأَ. ثُمَّ قَامَ بِهِ جَبْرِيلُ فَصَلَّى بِهِ، وَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَلَاتِهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ جَبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ.²²

İbn İshâk'ın üçüncü bir uygulaması da eksik sened zikretmektir. İbn İshâk, kimi zaman bu rivâyette olduğu gibi “bana bazı ilim ehli anlattı” ibâresiyle söze başladığı rivâyetler aktarmaktadır. Bu rivâyetlerde aktardığı bilgiyi kim olduğunu belirtmese bile bir veya birden çok râviye dayandırmaktadır. Burada eksik de olsa bir seneden bahsetmek mümkündür.

İbn İshâk'ın bu üçlü yöntemi –yukarıda da belirtildiği üzere– onun eserini tehzib eden İbn Hişâm tarafından da kullanılmıştır.

a) İbn Hişâm'ın muttasıl senedli rivâyetlerine dair bir örnek

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ التَّنُورِيُّ -وَكَانَ يُكْنَى: أَبَا عُبَيْدَةَ- قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ، قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَائِفَةٍ رَكَعَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ، وَطَائِفَةٌ مُقْبِلُونَ عَلَى الْعُدُوِّ. قَالَ: فَجَاءُوا فَصَلَّى بِهِمْ رَكَعَتَيْنِ أُخْرَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ.²³

Bu rivâyet, İbn Hişâm'ın nadir olarak yaptığı kendi rivâyetlerini yine kendi muttasıl senedleriyle nakline dair bir örnektir. İbn Hişâm, Zâtü'r-rikâ' savaşıyla ilgili bölümde peşpeşe rivâyet ettiği diğer iki hadiste de burada olduğu gibi muttasıl sened kullanmıştır.

20 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 56.

21 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 27.

22 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 177.

23 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 145.

İbn Hişâm, kendi rivâyetleri için nadiren bu şekilde muttasıl senedler zikretse de genellikle ya hiç sened zikretmemeyi ya da eksik sened zikretmeyi tercih etmektedir.

b) *İbn Hişâm'ın senedsiz rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ إِلَى الْمُلُوكِ رَسُولًا مِنْ أَصْحَابِهِ، وَكَتَبَ مَعَهُمْ إِلَيْهِمْ يَدْعُوهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ.²⁴

Hiz. Peygamber'in birçok hükümdara elçi ve mektuplar yolladığı bilgisi, hiç kimsenin itiraz etmeyeceği herkesçe bilinen bir şey olduğu için bu bilgiyi her müellifin senedli olarak rivâyet etmesi bir gereklilik olmayabilir.

c) *İbn Hişâm'ın eksik senedli rivâyetlerine dair bir örnek*

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: بَلَغَنِي عَنِ الرَّهْرِيِّ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ سَجَى نَوْبَهُ عَلَى وَجْهِهِ، وَاسْتَحَتَّ رَاحِلَتَهُ، ثُمَّ قَالَ: لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ الَّذِينَ ظَلَمُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ بَاكُونَ، خَوْفًا أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ.²⁵

Görüldüğü üzere İbn Hişâm, Mâlik'in *el-Muvaftâ*'nda yaptığı gibi, "bana ulaştı" demiş ama rivâyetin kendisine kimden ulaştığını belirtmemiş, dolayısıyla muttasıl olmayan bir sened zikretmiştir.

1.2. Ortak ve Farklı Râviler Bakımından Mukâyeseye²⁶

Mukâyeseye konu olan üç eserden en eskisi İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'tü'n-nebeviyye*'sidir. Bu eser bilindiği üzere İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-meb'âs ve'l-meğâzî*'sinin²⁷ tehzib edilmiş; düzenlenmiş, çıkarma ve eklemeler yapılmış halidir. Dolayısıyla bu çalışmada büyük oranda İbn İshâk'ın eserinin esas alındığı söylenebilir. İbn İshâk'ın, kitabında kendisinden rivâyette bulunduğu çok sayıda şeyhi vardır. James Robson, bu şeyhlerle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"Çok sayıda şeyhi vardır, bunlardan bazılarını diğerlerine nisbetle daha fazla zikretmiştir. Zührî (ö. 124), Abdullâh b. Ebî Bekr (ö. 135) veya (ö. 130), Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 129) ve Abdullâh b. Ebî Necîh (ö. 131) çok sık zikrettiği dört otoritedir. Bunlar bazen mürekkeb bir isnadda, bazen bir sahâbi ile ve bazen de kendileriyle sahâbi arasında mutavassıt bir veya iki râvi ile zikredilmişlerdir."²⁸

24 İbn Hişâm, *es-Sîretü'tü'n-nebeviyye*, 1: 468.

25 İbn Hişâm, *es-Sîretü'tü'n-nebeviyye*, 1: 403.

26 Bu konu, gerçekte bir yöntem mukâyesesi olmamakla birlikte öncesindeki ve sonrasındaki konularla birlikte bir bütünlük arz ettiği için buraya eklenmiştir.

27 Bazı araştırmacılar, İbn İshâk'ın *Sîretü'tü'n-nebeviyye*'nin Mübtede', Mebâs ve Megazi olmak üzere üç bölüme ayrıldığını söylemişlerdir. Bk. Mithat Eser, "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği", *İSTEM*, 7/9 (2009): 264.

28 James Robson, "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı 1", trc. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*

Bu râvilerin, Buhârî ve Müslim'in râvileri arasında bulunup bulunmadığının tetkik edilmesi *Sîre* ile *Şahîhayn*'ın ortak râvileri bulunup bulunmadığı konusunda bir fikir verecektir. Bahsi geçen dört râvinin her biri tek tek ele alındığında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

1. *Zührî*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 99, Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin 688, Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin ise 339 yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.

2. *Abdullâh b. Ebî Bekr*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 55, Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin 21, Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin ise 20 yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.

3. *Âsım b. Ömer b. Katâde*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 46, Buhârî'nin ve Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahîh*'lerinin 4'er yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.

4. *Abdullâh b. Ebî Necîh*; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinin 37, Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin 31, Müslim'in *el-Câmi 'u's-şahîh*'inin ise 14 yerinde senedlerde râvi olarak zikredilmektedir.²⁹

Sîre'nin birkaç râvisi hakkındaki bu sınırlı araştırma bile, *Sîre* ve *Şahîhayn*'ın birçok ortak râvisi olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bunda şaşılacak bir durum yoktur. Zira siyer ilmi kökeni itibarıyla hadis ilminin bir parçası olduğundan râvilerde ortaklık bulunması kaçınılmazdır.

Sîre ve *Şahîhayn*'ın ortak râvileri yanında ondan çok daha fazla ortak olmayan râvileri vardır. Bunun sebeplerinden biri İbn İshâk'ın, Buhârî ve Müslim'den bir asır önce yaşamış olmasıdır. Bu durumun sonucu olarak Şeyhayn'ın senedleri daha uzundur ve İbn İshâk'tan sonraki döneme ait râviler içermektedir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'in hadis aldığı çevreler ve esas aldıkları kriterler İbn İshâk'la tamamen aynı olmadığı için de farklı râvilere sahip olmuşlardır.

Sîre ve *Şahîhayn* arasında ortak râviler olduğu ortaya konulmakla İbn Hişâm ve Şeyhayn'ın râvilerinin güvenilirlik seviyeleri noktasında bir görüş belirtilmiş olmamakta, sadece râviler konusunda da benzerliklerin bulunduğuna işaret edilmektedir.

1.3. Sika ve Zayıf Râviler Bakımından Mukâyese

Muhaddislerin çoğunluğu, Buhârî ve Müslim'in râvilerinin güvenilir ve hadislerinin sahîh olduğu noktasında müttefiklerdir. Ancak *Şahîhayn*'daki bir kısım hadisleri sened veya metin olarak tenkide tabi tutan ve bu iki eserdeki bazı rivâyetleri zayıf kabul eden muhaddisler de olmuştur.

10 (1962), 122.

29 Bu tespitler için el-Mektebetü's-şâmile adlı bilgisayar programından yararlanılmıştır.

Bunlardan biri meşhûr münekkid muhaddis Ebü'l-Hasen Dârekutnî (ö. 385/995) olup Selahaddin Polat'ın belirttiğine göre *Şaḥîḥayn*'daki bazı rivâyetlerin tenkidine dair (iki veya) üç eser kaleme almıştır. Bunlar:

1. *el-İlzâmât ve't-tetebbû'*. Eserin et-Tetebbû' bölümünde *Şaḥîḥayn*'ın 218 hadisini illetli oldukları gerekçesiyle tek tek tenkid eder.³⁰

2. *Zikrû kavmin mimmen ahraca lehüm el-Buḥârî ve Müslim fi Şaḥîḥayhimâ ve za'afehum en-Nesâî fi kitâbihî ez-Zu'afâ*. Dârekutnî, sadece el yazma nüshası bulunan birkaç sayfalık bu eserinde Nesâî'nin zayıf râvilerle dair kaleme aldığı *ed-Duafâ*'sında ismi geçen *Şaḥîḥayn* râvilerinden bahsetmektedir.

3. *Kitâbü't-Taşhîf*. Nüshası henüz tespit edilmemiş olan bu eserde *Şaḥîḥayn*'daki 200 kadar hadisin tenkidi olduğu söylenmektedir. *Kitâbü't-Taşhîf*'in birinci eseri aynı olması ihtimali de vardır.³¹

Selahaddin Polat, aralarında İbn Hazm (ö. 456/1064), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ve Zeynüddîn el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) de bulunduğu 13 âlimin *Şaḥîḥayn*'ın tenkidine dair eserler kaleme aldığını belirtmekte ve bu eserler hakkında bilgi vermektedir.³²

İbn Hacer de, *Takrîbü't-Tehzîb* adlı eserinde Buhârî'nin bir kısım râvilerinin ehl-i bid'attan olmakla itham ve cerh olunduğunu kaydetmiş *Hedyüs-sârî* adlı eserinde ise bu râvilerin müdâfaasını yapmıştır. Konuyla ilgili bir makâlede *Takrîbü't-Tehzîb*'de Buhârî'nin rivâyette bulunmuş olduğu râvilerden 10 tanesinin Şii, 2 tanesinin Hâricî, 15 tanesinin Kaderî, 6 tanesinin Mürcî' ve 3 tanesinin de Nâsibî olmakla cerh edildiğini belirtmektedir.³³ Dâvûd b. Husayn el-Emevî (ö. 35/655), Avf b. Cemîle el-Arabî el-Basrî (ö. 47/667) ve Hallâd b. Yahyâ b. Saffân es-Sülemî'nin (ö. 213/828) de aralarında yer aldığı bu 36 râviyle ilgili iddialar ve yapılan savunmalar bahsi geçen makalede özetlenmiştir.³⁴ Suyûtî de, Buhârî ve Müslim'in rivâyette bulunduğu 82 ehl-i bid'at râvinin isimlerini tek tek saymaktadır.³⁵

30 Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vedâî'nin tahkikiyle 1985 yılında Beyrût'ta Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye tarafından tek cilt olarak basılmıştır.

31 Bk. Selahaddin Polat, "Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990): 237-238.

32 Bk. Polat, "Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi", 238-239. Polat, Buhârî'ye tenkidde bulunan âlimler arasında Zürkânî'den naklen İbn Abdilber'i de zikretmektedir. Oysa İbn Abdilber orada ismi geçen eseri *el-Ecvibetü'l-müstev'abe 'anil-es'ileti'l-müstağrabe min Şaḥîḥi'l-Buḥârî*'yi Buhârî'yi tenkit için değil *Şaḥîḥ*'te yer alan bir kısım kapalı ibâreleri açıklamak için kaleme almıştır. Bk. İbn Abdilber, *el-Ecvibetü'l-müstev'abe 'anil-es'ileti'l-müstağrabe min Şaḥîḥi'l-Buḥârî*, thk. Amr Abdülmünim Selîm (Kâhire: Dârü İbnî'l-Kayyum, 2005). Ayrıca detaylı bilgi için Bk. Zekeriyâ Güler, "Buhârî ve el-Câmîü's-Sahîh Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/7 (2015): 16.

33 Bk. Harun Reşit Demirel, "İbn Hacer'in *Takrîbü't-Tehzîb*'de Buhârî'nin Bid'at Ehli Olmakla Cerh Edilen Râvilerinden Bahsetmesi ve Hedyüs-Sârî (Mukaddime)deki Müdafaası", *Ekev Akademi Dergisi* 2/3 (Kasım 2000): 58.

34 Bk. Demirel, "İbn Hacer'in *Takrîbü't-Tehzîb*'de Buhârî'nin Bid'at Ehli Olmakla Cerh Edilen Râvilerinden Bahsetmesi", 37-52. Buhârî'ye yöneltilen itirazlara İbn Hacer'in verdiği cevaplar doktora tezi olarak da işlenmiştir. Bk. Mehmet Bilen, *İbn Hacer'in Buhârî'ye Yöneltilen İtirazlara Verdiği Cevaplar* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004); a.mlf., *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013).

35 Bk. Abdurrahmân b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *Tedribü'r-râvi şerḥu Takrîbîn-Nevevî* (Medine, Dârü Taybe, ts.), 1: 388-390; Ahmed Naim, *Hadis Usûli - Tecrid Mukaddimesi-* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2009), 317.

Mehmet Saîd Hatipoğlu ise, Dimyâtî (ö. 705/1306) ve başkalarından yaptığı alıntılarla *Şahîhayn*'da geçen bir kısım hadisleri özellikle metinleri yönünden oldukça ciddi eleştirilere tabi tutmuştur.³⁶ Hatipoğlu bu bağlamda, dünya ve içindekilerin yaratıldığı günlerle ilgili olarak Müslim'in Ebû Hüreyre'den merfû' olarak rivâyet ettiği hadisi değerlendirmiş ve birçok âlimin, bu hadisin merfû' değil maktû' olduğuyula ilgili görüşünü aktarmıştır. Nitekim Buhârî, *et-Târihü'l-kebir* adlı eserinde ilgili hadisi Müslim'in senediyle aktardıktan sonra "Bazı âlimler bu hadisi Ebû Hüreyre'nin Ka'bdan naklettiği görüşündedirler ki en doğrusu da budur" demiştir.³⁷

Mehmet Saîd Hatipoğlu gibi Yavuz Köktaş da Buhârî'ye yönelik metin tenkitlerine dikkat çekmiş, tarihle ilgili hatalara ve hata iddialarına dair on örnek vermiştir.³⁸

Elbânî'nin (ö. 1420/1999) bazı Buhârî,³⁹ Herevî'nin (ö. 327/939) ise bazı Müslim hadisleri üzerinde tenkitlerinin bulunduğu da bu meyanda zikredilmelidir. Herevî eserinde 36 Müslim hadisinin illetli olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰

Görüldüğü üzere geçmişte ve günümüzde bazı *Şahîhayn* hadisleri sened ve metinleri bakımından tenkit edilmiştir. Hadis rivâyetinin en muteber kitapları kabul edilen bu iki eserin bazı râvileri cerh edildiği gibi İbn Hişâm'ın dolayısıyla İbn İshâk'ın da bazı râvileri cerhden paylarını almışlardır. Ayrıca İbn İshâk, sadece râvilerinin değil kendisinin de güvenilirliği noktasında bazı muhaddislerce ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Nitekim İbn Hacer'in belirttiğine göre, Şii ve Kaderî olmakla ithâm edilen İbn İshâk tedlis yapardı. Mâlik de onu cerh edenler arasında yer almaktadır. Ancak Abdullâh b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Sa'd gibi birçok muhaddis onun güvenilir olduğunu ifade etmiştir. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin ondan rivâyette bulunmasını onun zayıf bir râvi olmadığına en büyük delil olarak gösterenler olmuştur.⁴¹ Ancak Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin eserlerinde kendilerinden hadis naklettikleri bazı râvilerin zayıf olduğunu açıkça ifade ettikleri göz önüne alındığında⁴² İbn İshâk'ın hadislerinin *Kütüb-i Sitte*'de yer almasını onun zayıf bir râvi olmadığının en büyük delili olarak değerlendirmenin pek de geçerli bir görüş olmadığı görülecektir.

İbn İshâk, yukarıda belirtildiği üzere birçok muhaddis tarafından güvenilir

36 Bk. Mehmet Saîd Hatipoğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3-4 (1997): 1-14.

37 Bk. Mehmet Saîd Hatipoğlu, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", 11-12.

38 Bk. Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Problemleri*, 3. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 349-356.

39 Konuyla ilgili olarak Ebû Abde Muhammed Hamdî'nin yazdığı bir makale http://www.riyadhalelm.com/researches/3/69_albani_bokhari.pdf adresinde yer almaktadır.

40 Bk. Yavuz Köktaş, "Müslim'in Sahîh'ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebû'l-Fadl el-Herevî'nin İlelu'l-Ehâdis fi Kitâbi's-Sahîh li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005): 29-56.

41 Bk. Mithat Eser, "Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği", 271.

42 Örnekler için Bk. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 98; Tirmizî, "Cenâiz", 39.

kabul edilmekle birlikte naklettiği rivâyetlerin bir kısmında zayıf râvilerin olduğu da bir gerçektir. Kendisinden üç rivâyette bulunduğu İbn Lehiâ bu zayıf râvilere örnek olarak verilebilir.⁴³

Tespit edilebildiği kadarıyla İbn Hişâm'ın eseri çerçevesinde İbn İshâk'ın zayıf râvilerinin tümünü ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma yapılmamıştır.⁴⁴ Bu sebeple *Şahîhayn* râvileriyle *Sîre* râvilerini tam olarak mukâyese etme imkânından mahrum bulunmaktayız.

İbn İshâk, bazı muhaddislerce zayıf bir râvi sayılan Kelbî'den nakilde bulunan kimselerden rivâyette bulunma noktasında dikkatsiz davranmakla da itham edilmiştir. Bununla birlikte İbn İshâk'ın eserinden günümüze ulaşan parçalarda ve İbn Hişâm'ın eserinde bu râvinin ismi hiç yer almamaktadır. İbn İshâk'a yapılan bu eleştirilere şu şekilde cevap verilmiştir:

“İbn İshâk'ın Kelbî'den naklettiği rivâyetlerin çoğu neseb, insanların halleriyle ilgili olan haberler, Arap günleri ve onların yaşayışları gibi, kendisinden ahkâmın nakledilmediği kişilerden nakletmeye birçok insanın müsamaha gösterdiği hususlardır.”⁴⁵

İbn İshâk, tarihçi bakış açısıyla siyere dair her türlü bilgi kısıntısını toplamaya çalışmış ve bunu yaparken yukarıda belirtildiği gibi zayıf râvilerden rivâyette bulunmakta bir sakınca görmemiştir. İbn İshâk çeşitli tenkit ve ithamlara maruz kalmışsa da başta Buhârî olmak üzere Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler ondan hadis rivâyet etmişlerdir. Hadis ve siyer-megâzî sahalarında İbn İshâk'ın üstadı olan İbn Şihâb ez-Zührî, “*Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshâk'a müracaat etsin*” diyerek onun Megâzî alanındaki yetkinliğine işaret etmiştir. Yine Zührî ve Süfyân b. Uyeyne, “*İbn İshâk yaşadığı*

43 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 23. Tirmizî onun hakkında: “İbn Lehiâ, ehl-i hadis katında zayıf bir râvidir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve başkaları onu hıfzı yönünden zayıf saymışlardır” demektedir. Ancak Ahmet Muhammed Şakir bunun delilsiz bir iddia olduğunu söylemekte ve aksine delil teşkil edecek bazı ifadeleri Ahmed b. Hanbel ve Süfyân es-Sevrî gibi hadis otoritelerinden nakletmektedir. Bk. Muhammed b. İshâk et-Tirmizî, *el-Câmi' u's-şâhih (Sünenü't-Tirmizî)* (Beyrût: Mustâfâ el-Bâbi el-Halebî, ts.), 1: 16. “Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Saîd ve Abdullah b. Vehb İbn Lehiâyı güvenilir bir râvi olarak gösterirken Nesâî, Ebû Zührî, İbn Maîn, İbn Adî ve İbn Ebû Hâtim gibi cerh ve ta'dîl âlimleri onu zayıf saymışlardır. İbn Lehiâ'nın, 170/786 yılında yanan eviyle birlikte rivayetlerini kaydettiği kitaplarının da yok olmasını veya hayatının sonlarına doğru felç geçirmesi sebebiyle hâfızasının zayıflamasını gerekeç gösteren bir kısım âlimler bundan önceki rivayetlerini muteber görürken onun çok iyi tanımadığı kimselerden de rivâyette bulunduğunu, hocasının zayıflığını gizlemek için tedlîs yaptığını ve kendisine getirilen metinleri kontrol etmeden rivâyet izni verdiğini belirten bazı kimseler de bütün rivayetlerini şüphe ile karşılamışlar ve bunların daha çok itibar ve mütâbaat amacıyla alınabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim Kütüb-i Sitte müellifleri, ondan aldıkları rivayetlerin ya meşhur ve güvenilir talebeleri vasıtasıyla gelmesine veya başka bir yolla da nakledilmiş olmasına dikkat etmişlerdir.” Bk. Nihat Dalğın, “İbn Lehiâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20: 159.

44 İbn İshâk'ın râvileri konusunda kapsamlı bir araştırma yapılmamış olsa da onun rivâyet ettiği bazı hadislerin tahririne dair bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bk. Şakir Fidan, *İbn İshâk ve es-Sîra'sındaki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009). Bu tezde 111 rivâyetin tahriri yapılmıştır.

45 Mithat Eser, “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği”, 274.

müddetçe Medine'de ilim yok olmaz" demişlerdir. İmam Şâfiî de, "Meğâzide derinleşmek isteyen kimse Muhammed b. İshâk'a muhtaçtır" sözleriyle onu övmüştür.⁴⁶

1.4. Mübhem Bırakılan Râviler Bakımından Mukâyese

Gerek Şahîhayn'da gerekse Sîre'de isimleri mübhem bırakılan (adı açıkça zikredilmeyen) râvilerle rastlamak mümkündür. Buhârî'nin *el-Câmi 'u's-şahîh*'indeki mübhem isimlere dair Bulkinî *el-İfhâm limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm* (ö. 824/1421) adlı bir eser telif etmiştir. Bu eser tek cilt halinde matbû'dur.⁴⁷ Aynı konuya dair İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449), *Tertîbü'l-mübhemât 'ale'l-ebvâb* adlı bir eseri devardır.⁴⁸

Buhârî gibi Müslim'deki mübhemler için de müstakil kitaplar yazılmıştır. Bunlardan biri Burhânüddin Sıbt İbnü'l-Acemî'nin (ö. 884/1480) kaleme aldığı *Tenbihü'l-mu'lim bi-mübhemâti Şahîhi Müslim* adlı eserdir. Bu eser de tek cilt halinde tahkikli olarak basılmıştır.⁴⁹

Buhârî ve Müslim'de yer alan mübhemlere şu iki rivâyet örnek verilebilir:

قَالَ الْإِمَامُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا؟» قَالَ: «فَإِنْ رَأَى أَحَدًا قَصَّهَا، فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللَّهُ، فَسَأَلْنَا يَوْمًا، فَقَالَ: «هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا؟» قُلْنَا: «لَا.» قَالَ: «لَكِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتَيْانِي فَأَحْذَانِي بِيَدِي، فَأَخْرَجَانِي إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ، فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ، وَرَجُلٌ قَائِمٌ بِيَدِهِ كَلُوبٌ مِنْ حَدِيدٍ. قَالَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ مُوسَى إِنَّهُ- يُدْخِلُ ذَلِكَ الْكَلُوبَ فِي شِدْقِهِ، حَتَّى يَبْلُغَ قَفَاهُ، ثُمَّ يَفْعَلُ بِشِدْقِهِ الْآخَرَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَيَلْتَمِسُ شِدْقَهُ هَذَا، فَيَعُودُ فَيَصْنَعُ مِثْلَهُ. قُلْتُ: «مَا هَذَا؟» قَالَ: «أُنْطَلِقُ...»⁵⁰

قَالَ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ أَبِي مَعْمَرٍ أَحَدِ بَنِي عَبْدِ بَنِي كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى.⁵¹

Bu rivâyetlerde Buhârî ve Müslim'in "*ba' du ashâbinâ*" diyerek râviyi mübhem bıraktığı görülmektedir. Bu ve benzeri mübhemlikler yukarıda adı geçen eserlerde

46 Bk. Fayda, "İbn İshak", 20: 94.

47 Dimaşk: Dârü'n-Nevâdir, 2011.

48 Bk. Emin Aşıkutlu, "Mübhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 437. İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*'de de bu konuya geniş yer ayırmıştır. Bu eserin matbû nüshası olduğuna dair bir bilgiye ulaşılmadı.

49 Riyâd: Dârü's-Samî, 1994.

50 Buhârî, "Cenâiz", 93 (1386).

51 Müslim, "Müsâkât", 130.

ve bazı şerhlerde giderilmiştir. Ancak İbn Hişâm'ın –dolayısıyla İbn İshâk'ın– eseri için aynı durum söz konusu değildir. Zira bildiğimiz kadarıyla *Sîre*'deki mübhem râviler üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır.

İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın zaman zaman ismini zikretmedikleri mübhem râvilerden hadis nakletmeleri ve bu mübhemliklerin giderilmemiş olması “tedlis mi yapıyorlar?” sorusunu akıllara getirmiş ve bu noktada özellikle İbn İshâk'ın eleştirilmesine sebep olmuştur. Zira İbn İshâk, “*men lâ ettehimu*”,⁵² “*ba‘ du ehli'l- ‘ilm*”,⁵³ “*şeyhun mine'l-Enşâr*”,⁵⁴ “*haddesenî muhaddis*”⁵⁵ gibi ifadelerle defalarca *ibhâmda* bulunmuştur. İbn İshâk'ın “*men lâ ettehimu*” ibâresiyle mübhem râvi kullandığı rivâyetlerin birçoğu, Hz. İsa'nın senede bir dünyaya gelip hastalara şifa vermesi, Bedir öncesi Âtike'nin gördüğü rüya, Bedir savaşında meleklerin alâmetleri, Sa‘ d'ın cesedinin taşınırken hafif hissedilmesi gibi detay sayılabilecek ve tartışmaya açık konulardadır. Müsteşrik James Robson, bu ve benzeri örnekleri verdikten sonra İbn İshâk'ı savunmaya geçmektedir. Robson'a göre İbn İshâk'ın bu ifadeyi, bir şeyleri gizlemek veya ilgili râviye güvenmediğini ihsâs ettirmek için kullandığına inanmak pek makul değildir. Robson, İbn İshâk'ın bu ifadeyi ilgili râviye güvense bile o rivâyetinden şüphelendiğine işaret etmek için kullandığı şekilde bir görüşü de kaydetmektedir.⁵⁶

Kanaatimizce bu tür değerlendirmeler, İbn İshâk'ın ilgili ifadeyi kullanımıyla ilgili eleştirileri geçersiz kılacak seviyede iknâ edici değildir. Zira İbn İshâk'ın, râviden değil de onun yaptığı rivâyetten şüphesi varsa neden sık sık yaptığı gibi “*fimâ yez ‘umûne*” kalıbını kullanmamış da risk alarak kendisine müdellis denilmesine sebep olacak olan “*men lâ ettehimu*” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir? Râviyi güvenilir bulduğu halde ilgili rivâyetinden yana şüpheleri varsa bunu açıkça ifade etmek yerine neden râvinin ismini gizlemiştir? Hâsılı; râvi güvenilirse İbn İshâk neden onu açıklamaktan kaçınmıştır? Robson'un değerlendirmesi bu sorulara makul bir cevap içermemektedir. Burada belirtilebilecek en makul gerekçe belki de; “Kendisini itham etmediğim kişi” ibâresinden de ilk bakışta anlaşıldığı üzere râvinin İbn İshâk'a göre güvenilir olsa da başkalarına göre güvenilir olmamasıdır. İbn İshâk, bu sebeple râvinin ismini anmayarak ve ismini anmadığı râvinin güvenilir olduğunu söyleyerek sanki rivâyetin sahîh olduğu izlenimini vermeye çalışmaktadır.

Hız. Selmân'ın Hz. İsa'yı gördüğüyle ilgili olarak İbn İshâk'ın yukarıda değinilen şu sorunlu rivâyeti de bu görüşü doğrular niteliktedir.

52 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 155, 162, 405; 2: 206, 347, 375, 472, 473. İbn İshâk bu ibâreyi 40 yerde kullanmaktadır.

53 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 124; 2: 234.

54 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 25.

55 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 35.

56 Bk. James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı”, 119.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عَمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَنِ لَا أَنْتَهُمْ عَنْ عَمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ، قَالَ: حَدَّثْتُ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ: أَنَّهُ قَالَ: حَدَّثْتُ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حِينَ أَخْبَرَهُ خَبْرَهُ: إِنَّ صَاحِبَ عُمُورِيَّةَ قَالَ لَهُ: ائْتِ كَذَا وَكَذَا مِنْ أَرْضِ الشَّامِ، فَإِنَّ بِهَا رَجُلًا بَيْنَ غَيْصَتَيْنِ، يَخْرُجُ فِي كُلِّ سَنَةٍ مِنْ هَذِهِ الْغَيْصَةِ إِلَى هَذِهِ الْغَيْصَةِ مُسْتَجِيرًا، يَعْتَرِضُهُ ذَوُو الْأَسْقَامِ، فَلَا يَدْعُو لِأَحَدٍ مِنْهُمْ إِلَّا سُفِيًّا، فَاسْأَلْهُ عَنْ هَذَا الدِّينِ الَّذِي تَبْتَغِي، فَهُوَ يُخْبِرُكَ عَنْهُ. قَالَ سَلْمَانُ: فَحَرَجْتُ حَتَّى أَتَيْتُ حَيْثُ وَصَفَ لِي، فَوَجَدْتُ النَّاسَ قَدْ اجْتَمَعُوا مَرَضَاهُمْ هُنَالِكَ، حَتَّى خَرَجَ لَهُمْ تِلْكَ اللَّيْلَةَ، مُسْتَجِيرًا مِنْ إِحْدَى الْغَيْصَتَيْنِ إِلَى الْأُخْرَى، فَغَشِيَهُ النَّاسُ مَرَضَاهُمْ، لَا يَدْعُو لِمَرِيضٍ إِلَّا سُفِيًّا، وَعَلَبُونِي عَلَيْهِ، فَلَمَّ أَخْلَصَ إِلَيْهِ حَتَّى دَخَلَ الْغَيْصَةَ الَّتِي يُرِيدُ أَنْ يَدْخُلَ، إِلَّا مَنِكِهِ. قَالَ: فَتَنَاوَلْتُهُ؛ فَقَالَ: «مَنْ هَذَا؟» وَالتَفَتَ إِلَيَّ، فَقُلْتُ: «يَرْحَمُكَ اللَّهُ، أَخْبَرَنِي عَنِ الْخَنِيفِيَّةِ دِينَ إِبْرَاهِيمَ.» قَالَ: «إِنَّكَ لَتَسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ مَا يَسْأَلُ عَنْهُ النَّاسُ الْيَوْمَ، قَدْ أَطَّلَكَ زَمَانُ نَبِيِّ يُعْتَبُ بِهَذَا الدِّينِ مِنْ أَهْلِ الْحَرَمِ، فَأْتِهِ فَهُوَ يُحْمِلُكَ عَلَيْهِ.» قَالَ: ثُمَّ دَخَلَ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِسَلْمَانَ: «لَعْنُ كُنْتُ صَدَقْتَنِي يَا سَلْمَانُ، لَقَدْ لَقِيتَ عَيْسَى بْنَ مَرْيَمَ، عَلَى نَبِيَّتَا وَعَالِيهِ السَّلَامُ.»⁵⁷

İbn İshâk'ın Hz. İsa'nın yeryüzünde dolaşıp insanlarla görüşmesiyle ilgili bu rivâyeti, senedindeki “*men lâ ettehimu*” ifadesiyle güven vermediği gibi metni ile de bu güvensizliği pekiştirmektedir.

İbn İshâk gibi onun eserini tehzib eden İbn Hişâm da zaman zaman râvi isimlerinde ibhâm yapmıştır. Bu bağlamda İbn Hişâm'ın kitabının 18 yerinde “*men eşiku...*” ile başlayan ifadelerle rivâyette bulunduğu râvinin ismini mübhem bıraktığı görülmektedir. Bu rivâyetlerden biri şöyledir:

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي مَنِ أَنْقُبُ بِهِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ بِأَسْنَادٍ لَهُ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي عَمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَايَعَ لِعُثْمَانَ، فَضَرَبَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى.⁵⁸

Görüldüğü üzere hem Buhârî ve Müslim'in hem de İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın araştırmamıza konu olan eserlerinde ismi mübhem bırakılan râviler bulunmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Şeyhahayn'ın eserlerindeki mübhemât üzere müstakil kitaplar yazılarak ibhâmlar giderilmeye çalışılmış, İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın mübhemleri ise müstakil kitaplara konu olmayıp sadece çeşitli makalelerde ve İbn Hişâm'ın eseri üzerine yazılan şerhlerde kısmen incelenmiştir. Nitekim Süheylî'nin (ö. 581/1185) *Sîre*'yi şerh sadedinde kaleme aldığı *er-Ravzu'l-unüf* adlı eserinde bu tür incelemelere rastlamak mümkündür. Yukarıda kaydettiğimiz Hz. Selmân'ın Hz. İsa'yı görmesiyle ilgili rivâyetin senedindeki mübhem râviyle ilgili olarak Süheylî şunları kaydetmektedir:

57 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 162-163.

58 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 236.

إِسْنَادُ هَذَا الْحَدِيثِ مَقْطُوعٌ، وَفِيهِ رَجُلٌ مَجْهُولٌ. وَيُقَالُ: «إِنَّ ذَلِكَ الرَّجُلَ هُوَ الْحَسَنُ بْنُ عَمَّارَةَ.» وَهُوَ ضَعِيفٌ بِإِجْمَاعٍ مِنْهُمْ.⁵⁹

2. METİNLE İLGİLİ YÖNTEMLER BAKIMINDAN MUKÂYESE

Hadis, sened ve metinden oluşur. Hadisin metin kısmı, aktarılması amaçlanan cümlelerin yer aldığı kısımdır. Bu fasılda *Sîre* ve *Şahîhâyn* metinleri üzerinde durulacak ve bazı mukâyeseler yapılacaktır.

2.1. Konu Bütünlüğünü Sağlama Bakımından Mukâyese

İbn Hişâm –dolayısıyla İbn İshâk–, *Sîre*'de Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi ve sonrası hayatına dair genellikle oldukça detaylı bilgiler vermiştir. Müellif, siyer bilgilerini çoğu zaman kronolojik bir şekilde, konu bütünlüğüne riayet ederek ve mümkün mertebe konu akışında boşluk bırakmayacak tarzda kaydetmiştir. Örneğin; Bedir savaşını şu sırayla anlatmıştır:

1. Ebû Süfyân'ın ticaret kervanıyla Şam'dan yola çıkışı.
2. Bunu haber alan Hz. Peygamber'in ashâbıyla kervana doğru harekete geçmesi.
3. Ebû Süfyân'ın Mekke'ye durumu bildiren elçi göndermesi.
4. Müşriklerin kervanı korumak için yola çıktığını öğrenen Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişâresi.
5. Kervan kurtulduktan sonra iki ordunun karşı karşıya gelmesi.
6. Mübâreze ve savaş.
7. Savaştan sahneler.
8. Müşrik ölülerinin defni.
9. Esirlerin durumu ve ganimetler.
10. Tamamlayıcı bilgiler.

İbn Hişâm'ın kaynağı olan İbn İshâk bir tarihçi olduğu için kronolojiye riayet etme, olayları detaylarıyla verme, konu bütünlüğünü sağlama ve bir konuyu sadece bir bölümde bütün olarak anlatma noktasında titiz davranmıştır. Ancak bu bütünlüğü sağlamak için uyguladığı metot tartışmalara yol açmıştır. Zira İbn İshâk, bu amaca ulaşmak için muhtelif kişilerden rivâyet ettiği aynı konudaki hadisleri tek bir metinmiş gibi birbirinden ayırmadan nakletmiştir. İbn Hacer, İbn İshâk'ın Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) tarafından bu sebeple eleştirildiğini kaydetmiştir.⁶⁰

59 Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh Süheyli, *er-Ravzu'l-Unüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm* (Beyrût: Dârü İhyâ'it-türâsî'l-Arabî, 2000), 2: 227.

60 Ayhan Tekineş, "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/2 (2004), 27. (İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 9: 43'ten naklen). Mustafa Fayda ise şu ifadeleriyle İbn İshâk'ın bu usulde yalnız olma-

Buhârî ve Müslim, farklı hadisleri birleştirip (telfik) nakletme yöntemini benimsemedikleri, konuya tarihçi değil hadisçi usûlüyle yaklaştıkları, usûlleri ve tertib öncelikleri farklı olduğu için eserlerindeki siyer rivâyetlerinde İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın eserlerinde olduğu kadar konu bütünlüğüne dikkat ettikleri söylemez. Aksine bu iki eserde, aynı konuyla ilgili hadisler birçok bölümde dağınık olarak görülebilmektedir. Şöyle ki:

Buhârî, Bedir savaşıyla ilgili konuları; Vudû' (4. bölüm), Salât (8. bölüm), Sehv (22. bölüm), Cihâd (56. bölüm), Menâkıb (61. bölüm), Fedâilü's-sahâbe (62. bölüm), Menâkıbü'l-ensâr (63. bölüm), Megâzî (64. bölüm), Tefsîr (65. bölüm) olmak üzere sekiz bölümde ele almıştır. Zira Buhârî, eseri hadise dair olduğu için klasik siyer âlimlerinin megâzî merkezli usûlünü değil hadisçilerin Hz. Peygamber'in hayatının çeşitli yönlerini ve uygulamalarını farklı bölümlerde inceleyen yöntemini tercih etmiştir. Dolayısıyla diyebiliriz ki; siyer kitapları için Bedir savaşıyla ilgili konuların tek bir bölümde ele alınması ne kadar tabiiyse hadis kitapları için de Bedir savaşının farklı boyutlarıyla farklı bölümlere konu olması o kadar tabiidir. Ayrıca Buhârî, Bedir savaşıyla ilgili klasik siyerin konusu olan rivâyetlerin çoğunu Megâzî bölümünde vermek ve gerek gördükçe buradaki bir kısım rivâyetleri başka bölümlerde tekrarlamak sûretiyle aslında siyer âlimlerinin yöntemini de gözletmiş ve iki metodu birleştirmiş gibidir.

Müslim ise, konu bütünlüğünü sağlama noktasında Buhârî kadar sistematik değildir. Müslim, Bedir savaşıyla ilgili olan rivâyetleri Cenâiz (11. bölüm), Cihâd (32. bölüm), İmâre (33. bölüm) ve Sıfetu'l-kıyâme (50. bölüm) olmak üzere dört bölümde ele almış, hiçbir bölümde Bedir savaşıyla ilgili rivâyetleri derli toplu bir şekilde kaydetmemiştir. Müslim'in rivâyetleri siyer usûlü açısından değerlendirildiğinde müellifin konuları oldukça dağınık bir şekilde ele aldığı söylenebilir.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili *Şahîhayn*'daki rivâyetler kronolojik olarak bir araya getirildiğinde birçok konuda bu alanın en kadim ve en değerli eseri olan *Sîre*'ye yakın bir konu bütünlüğü sağlanabilmektedir.

2.2. Olayların Tarihlerini Belirtme Bakımından Mukâyese

İbn Hişâm, *Sîre*'sinde olayların tarihlerini genellikle belirtmekte; olayların gerçekleştiği yıl, ay ve günlere dair bilgiler vermektedir.⁶¹ Bazen bunlara ek olarak olayın günün hangi bölümünde gerçekleştiğini de ifade etmektedir.⁶² Buhârî ve

diğina dikkat çekmiştir: "İbn İshâk'ın tarihçi yönüyle birçok hadisin senedini birleştirerek vakayı anlatması ilk defa kendisinin başvurduğu bir usul değildir. Aynı usulü, hadisteki üstünlüğü kabul edilen ve megazi ile de ilgilendiği bilinen İbn Şihab ez-Zühri ile fakih ve muhaddis olmasının yanı sıra megâzî sahasındaki ilk otoritelerden sayılan Urve b. Zübeyr de kullanmıştır." Fayda, "İbn İshak", 20: 95.

61 Örneğin; Mekke fethi için İslam ordusunun 10 Ramazanda yola çıktığını belirtmektedir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2: 308.

62 Örneğin; Hz. Peygamber'in Çarşamba günü gece yarısı defnedildiğini söylemektedir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*-

Müslim ise, çoğu rivâyetlerin içinde geçen birkaç istisna dışında bu tür bilgiler vermemektedir.⁶³ *Şahîhain*'da olaylar genellikle zamandan bağımsız olarak anlatılmaktadır.

2.3. Metinle İlgili Değerlendirme Yapma Bakımından Mukâyese

Buhârî ve Müslim, hem belirledikleri rivâyet şartlarıyla hem de hadislerin farklı sened ve metinlerini kaydetmedeki titizlikleriyle haberin doğru aktarılması noktasındaki hassasiyetlerini ortaya koymuş; bunun dışında bir kısım ek ibârelerle rivâyet ettikleri metinle ilgili değerlendirme yapma yoluna gitmemişlerdir. Bununla birlikte kendileri olmasa da rivâyette buldukları bazı râvilerin, naklettikleri bilginin kesinliğinden veya yaptıkları yorumun doğruluğundan az veya çok tereddüt ettiklerinde “Allâhu a’lem” ibâresini kullandıkları görülmektedir. Buhârî'nin şu rivâyeti buna bir örnektir.

قَالَ الْإِمَامُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَعْدَ مَا أُدْجِلَ قَبْرُهُ، فَأَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ، وَوُضِعَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَتَفَتَّ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ، وَالْبَسَهُ قَمِيصَهُ، قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ!»⁶⁴

Buhârî şârihi İbn Hacer, hadiste geçen “*fellâhu a’lem*” ifadesinin de Câbir b. Abdullâh'a ait olduğunu belirtir.⁶⁵

Müslim'deki bu tür kullanımlara da aşağıdaki rivâyet örnek olarak verilebilir.

قَالَ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، وَحَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ سَالِمٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ أُمَّتِي الْقُرْنُ الَّذِينَ بُعِثَتْ فِيهِمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ.» وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَذْكَرَ الثَّالِثِ أَمْ لَا. قَالَ: «ثُمَّ يَخْلُفُ قَوْمٌ يُجْبُونَ السَّمَانَةَ، يَشْهَدُونَ قَبْلَ أَنْ يُسْتَشْهَدُوا.»⁶⁶

Buhârî ve Müslim, eserlerine *el-Câmi ‘u’s-şahîh* adını vermek sûretiyle rivâyet ettikleri hadislerle ilgili genel bir sahihlik değerlendirmesi yapmış ve bununla yetinmiştir. Yaptığı rivâyetlerle ilgili böyle bir genel sahihlik iddiası olmayan İbn İshâk ise, rivâyet ettiği metin konusunda bir tereddütü varsa bunu bir kısım özel ibârelerle ifâde veya îmâ etmiştir.

tü'n-nebeviyye, 2: 513.

63 Örneğin; Buhârî'nin bir rivâyetinde Hayber'e sabah erkenden baskın tarzında hücum edildiği belirtilmektedir. Bk. Buhârî, “Megâzi”, 38 (4198).

64 Buhârî, “Libâs”, 7 (5795).

65 Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri şerhu Şahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dârü'l-Ma'rif, 1379), 10: 266.

66 Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 213.

İbn Hişâm'ın İbn İshâk'tan naklettiği rivâyetlerde gördüğümüz bu ibâreler ve onlara dair bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

a) “*Ne ‘ûzu billâhi...*” ibâresi

İbn Hişâm'ın eseri incelendiğinde İbn İshâk'ın iki yerde⁶⁷ –Hz. Peygamber'in Medîne'de îrâd ettiği ilk hutbe ve muâhât konularını anlatırken– şöyle dediği görülmektedir:

نَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ نَقُولَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَمْ يَقُلْ.

“Rasûlullâh (s.a.v.) adına onun söylemediği bir şeyi söylemekten Allâh'a sığınırız.”⁶⁸

James Robson, İbn İshâk'ın bu ibâreyi kullanımıyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Onun doğruluk arzusu, iki yerde, Hz. Peygambere atfedilen sözleri zikretmeden önce Allâh'a duâ etmesiyle daha güzel bir şekilde görülür; bu suretle, O'nun söylemediği sözleri O'na atfetmekten korunabilmektedir.”⁶⁹

b) “*Ev kemâ kâl*” ibâresi

Yine İbn Hişâm'ın eserindeki rivâyetler çerçevesinde İbn İshâk'ın yirmi yerde⁷⁰ “*ev kemâ kâl*” kalıbını kullandığı görülmektedir. Bu kalıbı kimi yerlerde tekil,⁷¹ kimi yerlerde çoğul formda kullanmıştır.⁷² İki yerde ise birkaç satırlık bir metnin içinde iki defa bu kalıbı kullandığı görülmektedir. Bunlardan biri aşağıda örnek olarak verilmiştir.

ثُمَّ إِنَّ أَبَا طَالِبٍ عَثَرَ عَلَيْهِمَا يَوْمًا وَهُمَا يُصَلِّيَانِ، فَقَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا بَنَ أَخِي! مَا هَذَا الدِّينَ الَّذِي أَرَاكَ تَدِينُ بِهِ؟ قَالَ: أَيُّ عَمِّ، هَذَا دِينُ اللَّهِ، وَدِينُ مَلَائِكَتِهِ، وَدِينُ رَسُولِهِ، وَدِينُ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ- أَوْ كَمَا قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ رَسُولًا إِلَى الْعِبَادِ، وَأَنْتَ أَيُّ عَمِّ، أَحَقُّ مَنْ بَدَّلَتْ لَهُ النَّصِيحَةَ، وَدَعَاؤُهُ إِلَى الْهُدَى، وَأَحَقُّ مَنْ أَجَابَنِي إِلَيْهِ وَأَعَانَنِي عَلَيْهِ، أَوْ كَمَا قَالَ، فَقَالَ أَبُو طَالِبٍ: أَيُّ ابْنِ أَخِي، إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَفَارِقَ دِينَ آبَائِي وَمَا كَانُوا عَلَيْهِ، وَلَكِنْ وَاللَّهِ لَا يَخْلُصُ إِلَيْكَ بِشَيْءٍ تَكْرَهُهُ مَا بَقِيَتْ.⁷³

“*Ev kemâ kâl*” ibâresi “*veya nasıl söylemişse*” anlamına gelen bir tabirdir. Hadisi manen rivâyet eden râvinin yanılma payını göz önünde tutarak rivâyetten sonra bu ifadeyi söylemesi güzel görülmüştür.⁷⁴

67 Bu rakam, el-Mektebetü's-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

68 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 367, 371.

69 James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı”, 121.

70 Bu rakam, el-Mektebetü's-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

71 Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 208.

72 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 207.

73 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 178.

74 Bk. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

c) “*Fimâ yez ‘umûne*” ibâresi

İbn İshâk'ın metin aktarımı konusundaki hassasiyetini göstermekte kullandığı bir başka kalıp da “*iddia ettiklerine göre*” anlamına gelen “*fimâ yez ‘umûne*” ibâresidir. İbn Hişâm'ın İbn İshâk'tan yaptığı rivâyetlerde bu ibârenin farklı sigaları da görülmektedir. Bu sigalardan sadece biri olan “*fimâ yez ‘umûne*” ibâresi *Sîre*'de toplam otuzdört kez⁷⁵ geçmektedir. Bu tabir, ilgili metnin güvenilirliğinin sabit olmadığını göstermektedir. James Robson, İbn İshâk'ın bu tabiri daha çok efsane hissi oluşturan konuları anlatırken kullandığını belirtmekte ve buna örnek olarak şu konularda bu ibârenin kullanılmasını göstermektedir:

“Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu kazdığı zamanki nezri hakkında, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın Abdülmuttalib'in sevgili oğlu olduğu hakkında, Âmine ile evlenmeden ve Hz. Peygamber doğmadan önce Abdullah'ın alnındaki nûr hakkında, Ebû Tâlib'in Hz. Muhammed'i Suriye'ye götürüşü ve orada râhib Bahîrâ'nın onu beklenen peygamber olarak tanınması hakkında ve Hz. Muhammed'in Suriye'ye ikinci seyahatında iki meleğin gölge yaparak onu korumaları hakkında Meysere'den gelen haberlerde...”⁷⁶

İbn İshâk'ın “*fimâ yez ‘umûne*” ibâresini kullanımına dair örneklerden biri tartışmalı bir konu olan Râhib Bahîrâ rivâyetinde görülmektedir.

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ رَحِمَهُ اللَّهُ: ثُمَّ إِنَّ أَبَا طَالِبٍ خَرَجَ فِي رَكْبٍ تَاجِرًا إِلَى الشَّامِ، فَلَمَّا تَهَيَّأَ لِلرَّحِيلِ، وَأَجْمَعَ الْمَسِيرَ صَبَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -فِيمَا يَزْعُمُونَ- قَرَقَ لَهُ (أَبُو طَالِبٍ) وَقَالَ: «وَاللَّهِ لَأُخْرِجَنَّ بِهِ مَعِي، وَلَا يُفَارِقُنِي، وَلَا أَفَارِقُهُ أَبَدًا» أَوْ كَمَا قَالَ...⁷⁷

İbn İshâk'ın Bahîrâ rivâyetinden iktibas edilen bu kısa bölümde “*fimâ yez ‘umûne*” yanında “*ev kemâ kâl*” ibâresinin de kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun, rivâyetle ilgili tereddütlerin çokluğuna bir işaret olarak değerlendirilmesi mümkündür.

d) “*Allâhu a ‘lem*” ibâresi

İbn Hişâm'ın eserindeki rivâyetler çerçevesinde İbn İshâk'ın 51 yerde⁷⁸ “*Allâh, olanı daha iyi bilir*” anlamına gelen “*Allâhu a ‘lem*” ibâresini kullandığı görülmektedir. Bu kullanımların bazısında “*Allâhu a ‘lem*” ibâresi aşağıdaki örnekte olduğu gibi “*fimâ yez ‘umûne*” ibâresinden hemen sonra gelmektedir.

... أَحْنُوخَ، وَهُوَ إِدْرِيسُ النَّبِيُّ -فِيمَا يَزْعُمُونَ-، وَاللَّهُ أَعْلَمُ!⁷⁹

1992), 87.

75 Bu rakam, el-Mektebetü'ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

76 James Robson, “İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı 1”, 119-120. Birkaç imlâ değişikliğiyle.

77 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 136-137.

78 Bu rakam, el-Mektebetü'ş-şâmile programında yapılan tarama sonucu elde edilmiştir.

79 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1: 21.

İbn İshâk'ın kullandığı bu özel ibâreler ve bu ibâreleri kullandığı rivâyetler; onun Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili aktardığı bilgileri sınıflandırdığını, yaptığı bütün rivâyetleri aynı seviyede görmediğini ve çeşitli sebeplerle naklettiği zayıf rivâyetlere bu ibârelerle işaret ettiğini düşündürmektedir.⁸⁰

2.4. Mükerrer Rivâyette Bulunma Bakımından Mukâyese

Buhârî gerek siyer gerekse diğer konularla ilgili rivâyetlerinin bir kısmını *el-Câmi u's-şahîh*'in çeşitli yerlerinde tekrar etmektedir. Bu durum, '*ale'l-ebvâb* usûlde eser veren muhaddisler içinde belki de en çok Buhârî'de görülen bir özelliktir. Buhârî'nin bu uygulamasının ardında tekrar ettiği hadislerin birden çok başlığın altına uygun düşmesi, hadisin –az da olsa– farklı metinlerine ve senedlerine dikkat çekme arzusu gibi sebeplerin bulunduğu söylenebilir. Buhârî, bu tür sâiklerle yüzlerce hadisi *Şahîh*'inin farklı bölümlerinde tekrar etmiştir. Örneğin; meşhûr "inne'l-a'mâl" hadisini bahsi geçen eserinin 7 yerinde tekrarlamıştır.⁸¹ Bu hadisin aşağıda verilen iki rivâyeti incelendiğinde bu rivâyetlerin arasında az da olsa farkların bulunduğu görülecektir.

قَالَ الْإِمَامُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصِ اللَّيْثِيِّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ».⁸²

قَالَ الْإِمَامُ الْبُخَارِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصِ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَخْطُبُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ هَاجَرَ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ».⁸³

Müslim'in *Şahîh*'inde de tekrar edilen hadisler vardır ama bunların sayısı Buhârî'nin *Şahîh*'ine göre oldukça az olup sade 137 tanedir.⁸⁴ Müslim'in bu mükerrer rivâyetlerinden biri aşağıda verilmiştir.

قَالَ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ يَحْيَى ابْنِ زَيْدٍ، عَنْ

80 Ayrıca bk. James Robson, "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı 1", 120-121.

81 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1 (1); "İmân", 41 (54); "İtk", 6 (2529); "Menâkıbü'l-Ensâr", 45 (3898); "Nikâh", 5 (5070); "Eymân ve Nüzûr", 23 (6689); "Hiyel", 1 (6953).

82 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1 (1).

83 Buhârî, "Hiyel", 1 (6953).

84 Bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 9. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 89.

مَطَرِ الْوَرَّاقِ، عَنِ عَطَاءٍ، عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى
عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ.⁸⁵

قَالَ الْإِمَامُ مُسْلِمٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَحَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدِ الْأَيْبِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو
وَهُوَ ابْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ بُكَيْرًا، حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي سَلَمَةَ، حَدَّثَهُ، عَنِ التُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ،
عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ.⁸⁶

İbn Hişâm'ın eserinde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla mükerrer rivâyet yoktur. Dikkatimizden kaçan birkaç rivâyet olsa bile bunların sayısının Buhârî ve Müslim'deki tekrarlarla kıyas edilemeyecek kadar az olduğunda şüphe yoktur.

SONUÇ

Şahîhayn ve *Sîre*, kendi alanlarının en önemli eserleridir. Bu kitaplar siyer rivâyetleri çerçevesinde yöntemleri bakımından mukâyese edildiklerinde aralarında bazı benzerlik ve farklılıkların olduğu görülmektedir.

Birinci olarak; hem *Şahîhayn* hem *Sîre*'de senedsiz rivâyetler bulunmaktadır. Şu farkla ki; *Şahîhayn*'daki bu tür rivâyetlerin senedlerini tespit etmek için özel çalışmalar yapılmıştır.

İkinci olarak; *Şahîhayn*'ın da *Sîre*'nin de bazı rivâyetlerinde zayıf olarak nitelenen râvîler vardır. Bununla birlikte *Şahîhayn* rivâyetlerindeki bu tür râvîlerin aslında zayıf olmadığı ve ilgili rivâyetlerin de zayıf olarak nitelenemeyeceği kanaati çeşitli eserlerde ispat edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü olarak; bazı *Şahîhayn* ve *Sîre* rivâyetlerinde mübhem râvîler bulunmaktadır. *Şahîhayn*'ın mübhem râvîlerin kimliklerini tespit konusunda çalışmalar yapıldığı halde *Sîre* üzerinde bu tür ilmî faaliyetler gerçekleştirilmemiştir.

Dördüncü olarak; *Şahîhayn* ve *Sîre*'de nakledilen rivâyetler konusunda müelliflerince seçici davranılmıştır. Rivâyet konusunda Buhârî ve Müslim seviyesinde titiz davranmalar da İbn İshâk ve İbn Hişâm gibi siyer müelliflerinin eserlerini hiçbir ölçüye dikkat etmeden rastgele rivâyetlerle doldurmuş oldukları söylenemez. Nitekim İbn Hişâm yoluyla günümüze ulaşan İbn İshâk'ın rivâyetleri incelendiğinde; onun Hz. Peygamber adına yalan söylemekten Allâh'a sığındığı, muhtemelen doğruluğunda şüphe ettiği bilgileri aktarırken “*fimâ yez 'umüne*” gibi ifadeler kullanarak bu duruma işaret ettiği, rivâyetin ma'nen aktarılması nedeniyle gerçek lafızla önemli kelime farkları olabileceğini düşündüğünde bu duruma “*ev kemâ kâl*” ibaresiyle dikkat çektiği, yanlış olma ihtimâli olan bilgileri aktarırken “*Allâhu a 'lem*” diyerek doğruyu en iyi bilenin Allâh olduğunu vurguladığı görül-

85 Müslim, “Büyü”, 87.

86 Müslim, “Büyü”, 99.

mektedir. Bununla birlikte “*men lâ ettehimu*” ifadesiyle nitelediği mübhem râvilerden rivâyette bulunması onun bir zayıflığı olarak göze çarpmaktadır. Bahîrâ kıssası gibi şâibeli rivâyetlere eserinde yer vermesi de haklı olarak eleştirilere konu olmaktadır.

Beşinci olarak; her üç eserin de râvileri arasında ortak isimler bulunmaktadır. Bununla birlikte Buhârî ve Müslim, İbn Hişâm'dan sonraki nesilden oldukları için rivâyetlerinde daha çok ve farklı râviler yer almaktadır.

Altıncı olarak; kronolojiye riâyet etme bakımından *Sîre*'nin belirgin bir üstünlüğü bulunmaktadır. Bununla birlikte Buhârî'nin de konuları büyük oranda kronolojik olarak naklettiği söylenebilir. Müslim'in ise bu tür bir çabası olmadığı görülmektedir.

Yedinci olarak; *Sîre*, konu bütünlüğünü sağlama noktasında diğer iki çalışmadan öndedir. Bu noktada onu Buhârî'nin eseri takip etmektedir.

Sekizinci olarak; *Sîre*'de genel olarak olayların tarihleri belirtilirken *Şahîhayn*'da bunu görmek pek mümkün değildir.

Dokuzuncu olarak; *Sîre*'de rivâyetlerle ilgili olarak zaman zaman yukarıda belirtilen değerlendirme ifâdeleri kullanılmaktadır. *Şahîhayn*'da ise metinlerle ilgili değerlendirme eserlerin ismiyle yapılmış olduğundan tek tek rivâyetlerle ilgili bir değerlendirme yapılmamaktadır.

Onuncu olarak; Buhârî *Sahîh*'inde çok sayıda rivâyeti mükerreren nakletmiştir. Müslim'in *Sahîh*'inde de bu tür rivâyetler az değildir. *Sîre*'de ise tekrara rastlanmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aşıkkutlu, Emin. “Mübhem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 436-437. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Aydınlı, Abdullah. “Muallak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 309-310. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Bilen, Mehmet. *İbn Hacer'in Buhârî Savunusu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi 'u's-şahîh*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kâhire: Dârü'l-hadis, 2011.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. 9. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Dalgın, Nihat. “İbn Lehîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1999, 20: 158-159. Ankara: TDV Yayınları.
- Demirel, Harun Reşit. “İbn Hacer'in Takrîbü't-Tehzîb'de Buhârî'nin Bid'at Ehli Olmakla Cerh Edilen Râvilerinden Bahsetmesi ve Hedyü's-Sârî (Mukaddime)deki Müdafaası”. *Ekev Akademi Dergisi* 2/3 (Kasım 2000): 29-59.
- Eser, Mithat. “Eseri Günümüze Ulaşan İlk Siyer Müellifi İbn İshâk'ın Güvenilirliği”. *İSTEM* 7/13 (2009): 261-280.

- Fayda, Mustafa. "İbn İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 93-96. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. "İbn Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 71-73. Ankara: TDV Yayınları, 1999).
- Fidan, Şakir. *İbn İshâk ve es-Sıra'sındaki Hadislerin Tahriri ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Güler, Zekeriya. "Buhârî ve el-Câmiü's-Sahîh Üzerine". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/7 (2015): 1-24.
- Halebi, Ali b. Hasen. *Taghîku't-ta'lik 'alâ şahîhi Müslim*. Riyâd: Dârü'l-Hicre, 1991.
- Hatipoğlu, Mehmet Saîd. "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/1-2-3-4 (1997): 1-14.
- İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdullâh. *el-Ecvibetü'l-müstev'abe 'ani'l-es'ileti'l-müstağrabe min Şahîhi'l-Buhârî*. Thk. Amr Abdülmünim Selim. Kâhire: Dârü İbni'l-Kayyim, 2005.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dârü'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî. *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Şalâh*. 1. Baskı. Medîne: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî, 1984.
- İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Taghîku't-ta'lik 'alâ şahîhi'l-Buhârî*. 1. Baskı. Ammân: Dârü Ammâr, 1405.
- İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Thk. Cemâl Sâbit, Muhammed Mahmûd, Seyyid İbrâhîm. Kâhire: Dârü'l-hadis, 2006.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk. *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-meb'as ve ve'l-megâzî*. Thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dârü'l-fikr, 1998.
- Kandemir, Yaşar. "el-Câmi u's-şahîh" (Buhârî). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 114-123. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Köktaş, Yavuz. *Günümüz Hadis Problemleri*. 3. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Köktaş, Yavuz. "Müslim'in Sahîh'ine Yapılan En Eski Tenkid: Ebü'l-Fadl el-Herevî'nin İlelu'l-Ehâdis fi Kitâbi's-Sahîh li-Müslim Adlı Eserinin Takdim ve Tercümesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005): 29-56.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2011.
- Naim, Ahmed. *Hadis Usûlü - Tecrid Mukaddimesi-*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2009.
- Polat, Selahaddin. "Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990): 237-255.
- Robson, James. "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı 1". Trc. Talat Koçyiğit. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1962).
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebü Bekr. *Tedribü'r-râvî şerhu Taqrîbi'n-Nevevî*. Medîne: Dârü Taybe, ts.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdullâh. *er-Ravzu'l-Unüfî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li İbn Hişâm*. Beyrût: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 2000.
- Tekineş, Ayhan. "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma". *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2/2 (2004): 7-38.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmi u's-şahîh (Sünenü't-Tirmizî)*. Beyrût: Mustâfâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- http://www.riyadhalelm.com/researches/3/69_albani_bokhari.pdf